

Срђан Милашиновић
Београд, Србија

др Желимир Кешетовић
Београд, Србија

Слађана Ђурић
Београд, Србија

ПРОБЛЕМ ОСИРОМАШЕНОГ УРАНИЈУМА КАО ЕКОЛОШКО-БЕЗБЕДНОСНО ПИТАЊЕ

Еколошка питања данас се постављају у исту равн са најважнијим вредностима за које се државе залажу – безбедношћу и економско-социјалним благостањем. Традиционално схватање безбедности се дуго времена изједначавало са концептом националне безбедности, борбом за државну власт, која је у епицентру реалистичке теорије у домену високе политике. Данас је прихватљивија шира концепција оног што чини безбедност како на државном, тако и на глобалном нивоу. Концепт еколошке безбедности постаје значајан за редефинисање концепта националне безбедности, стављајући у фокус глобалну, прекограничну природу изазова (глобално загревање, уништавање озонског омотача, шума...) који озбиљно почињу да угрожавају будућност човечанства. Употреба осиромашеног уранијума у нападу на СР Југославију 1999. године и последице такве муниције, са крајње негативним и опасним одложеном дејством, показује да се питање еколошке безбедности са правом може изједначити по важности са питањима глобалне и националне безбедности схваћене у најширем смислу.

Кључне речи: осиромашени уранијум, национална безбедност, еколошка безбедност, еколошки проблеми, рат.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Основна стратегија развоја савременог људског друштва базирана је на очувању природних ресурса и заштити човекове животне средине. Међутим, са напретком технологије оружја и ратних средстава, она је доведена у питање, јер последице рата по животну средину постају све дубље и дуготрајније.

Тако је, по мишљењу теоретичара, минули век, био „болестан век.“ У њему су се одиграла два светска рата, револуције, грађански ратови, хладни рат, серија локалних ратова између држава, нација и вероисповести, као и стално присутан страх и опасност од нуклеарног холокауста и еколошке катастрофе. Довољно је поменути да у „последњих 50 година на светском нивоу било је само 17 дана мира.“¹ У резимирању историје минулог века историчари на песимистички начин кажу: „Током XX века више људи је побијено или људском одлуком допуштено да умре, него икада у историји...Век се завршио глобалним нередом чија је природа била нејасна, и без видљивог механизма било за окончање тог нереда, било да се он држи под контролом“.² Данас је карактер рата знатно измењен. Еколошки рат постао је трагична реалност савременог света и представља сасвим нови облик испољавања моћи и постизање циљева, без обзира на сву апсурдност и опасност по човечанство и биосферу у целини.

У постхладноратовској епохи опијене својим победничким статусом САД и друге земље НАТО-а, су одбациле сва морална и правна ограничења и повеле ограничени нуклеарни рат против Ирака, Босне и Херцеговине, СР Југославије, Авганистана. Употреба бојевих глава са осиромашеним уранијумом (ОУ) у овим сукобима, представља суноврат савремене цивилизације, имајући у виду њене погубне ефекте, а посебно ефекте њеног одложеног дејства. Самим тим, еколошке последице ових ратних дејстава могу се сматрати деструктивнијим и разорнијим од свих других, јер ће са великим степеном вероватноће, увећати како људске губитке (губитке здравља и скраћење живота), тако и значајне губитке других живих врста.

Чињеница да је у оружаним сукобима крајем XX и почетком XXI века коришћена муниција са ОУ, неоспорна је, али све друго у вези са тим обавијено је велом тајне и изазива потпуно опречна мишљења. Процене последица крећу се од тврдњи да је радиоактивна муниција потпуно безазлена до катастрофалних прича о озрачености целог Балкана и Евроазије.³

Дакле, ти ратови су, као наставак политике другим средствима и својеврсна политичка криза, изазвали еколошку катастрофу, док је нова информативна технологија, као снажно оружје рата, производила нову политичку кризу – кризу истине. У том контексту, ако бисмо више него истиниту тврдњу дипломата, политичара и мировних активиста да је „прва жртва рата истина“, редефинисали са становишта социјалне и политичке екологије она би сигурно гласила: „Прве жртве рата су човек и његова животна средина“.

¹ Grant, T, & Woods, A.: *New World Disorder – Relationships Worldwide in Early 21st Century*, London, 2000.

² Хобсбаум, Е.: *Куда иде америчка империја*, *Le Monde Diplomatique*, 6/2003.

³ Srđan Milašinović, Želimir Kešetović, Zoran Keković, *The Role of Military-Industrial Complex in Development of Economy*, Зборник са Међународног научног скупа „Развојне стратегије предузећа и привреде“, Мегатренд универзитет, Београд, 2008.

2. ШТА ЈЕ ОСИРОМАШЕНИ УРАНИЈУМ?

Осиромашени уранијум (*depleted uranium DU*) је ниско радиоактивни отпадни материјал, који се добија као нуспроизвод у процесу прераде уранијума за нуклеарне реакторе и нуклеарно оружје. Природни уран има три облика или изотопа: U-234, U-235 и U-238, који су у хемијском погледу исти, а разликују се само по нуклеарним карактеристикама. С обзиром да је уран радиоактиван елемент, он у своју околину емитује атомско зрачење које је резултат његовог распадања. Постоје три основна типа зрачења: алфа, бета и гама која нису иста нити су подједнако опасна за живе организме. Док уран U-235 (односно онај који се користи у комерцијалне сврхе) емитује највише гама зраке, дотле уран U-238 највише зрачи у алфа спектру. Осиромашени уран је у ствари уран у коме се налазе најмање количине U-235 (свега испод 1%), а највећи удео је U-238 (око 99%). Дакле, осиромашени уран је енергетски осиромашен, али и даље радиоактивни метал U-238 из кога је утрошен изотоп U-235, који представља нуклеарно гориво у реакторима. Чувени „сребрни метак“ односно муниција са осиромашеним уранијумом настала је седамдесетих година прошлог века у бившем Совјетском Савезу и САД. Потом су је развили Французи и Британци. Са оваквом муницијом, поред ових земаља, располажу још и Саудијска Арабија, Израел, Украјина, Турска, Пакистан и Тајланд.

Због присуства радиоактивности сврстава се у радиолошко оружје, а његова се употреба у ратне сврхе не може оправдати разлозима војне или политичке природе.⁴ Наиме, формални разлог коришћења овакве муниције је објашњење да је уранијум метал знатно тежи од олова и да има довољну кинетичку енергију да ефикасно пробије тенковску заштиту или бетонске грађевинске конструкције. Међутим, повећана пробојност није ни једини, ни главни разлог коришћења DU муниције, јер се она постиже и применом пенетратора израђених од тунгстена или титана. Дакле, како осиромашени уранијум, као нуспродукт у припреми горива за нуклеарне реакторе и нуклеарно оружје, представља и врло опасан радиоактивни отпад, аргументовано

⁴ За процену радиоактивности и радиолошког дејства коју ова муниција има на људе и животну средину, битно је уочити шта се дешава са ударном иглом у тренутку удара о чврсту мету каква је тенк или нека бетонска структура.

На месту поготка појављују се:

- остаци великих (десетине грама) комада ударне игле
- остаци малих (грама) парчића ударне игле
- крупне честице (преко 10 микрона) и
- микронске честице настале сагоревањем дела ударне игле.

Прве три врсте честица сачињене су од металног урана, релативно су тешке и падају у непосредну околину удара. Ове честице могу интензивно реаговати са течностима у околини и на тај начин загадити површинске и дубинске воде, као и само земљиште. У случају чеоног поготка мете, на месту удара јављају се високе температуре – око 1200 °С. Метални уран гори на 700 °С. Део ударне игле гори па настају уран-диоксид, уран-триоксид и U₃O₈. Од 100 g урана сагоревањем се формира око 1000 g прашине. Удисање само 0,002 g уранијумске прашине може бити фатално по здравље. То само појачава опасност од загађења које се на овај начин преноси далеко од места удара.

се може тврдити да је примарни циљ употребе муниције са осиромашеним уранијумом ослобађање од врло опасног радиоактивног отпада чије је одлагање и чување веома скупо. Самим тим, земље произвођачи оваквог оружја отварају нови вид савременог, нуклеарног ратовања.

И поред неоспорне опасности, коју добро илуструје пример, који је у свом чланку изнео Леонард Диц, а који гласи да је „У фебруару 1980. године судским налогом државе Њујорк присиљено постројење за производњу пенетратора од осиромашеног урана *National Lead Industries* да престане са производњом, јер су сваког месеца превазилажене прописане границе избачене радиоактивности у ваздух“, ОУ муниција је употребљена у више наврата. Диц је указивао и да је избачена радиоактивност у ваздуху еквивалентна количини од 387 g осиромашеног урана, а поређења ради, само један пенетратор у пројектилу авионског топа 30 mm садржи 298 g осиромашеног урана. Поменути научник, у свом писму „Билтену атомских научника“, поставља питање: „Ако су власти државе Њујорк забринуте због испуштања која су сваког месеца еквивалентна честицама само једног или два уранијумска пројектила, зашто влада САД није забринута за ефекте десетине хиљада пројектила испаљених у неколико дана рата?“ Први пут у рату у Заливу 1991. године, затим у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској 1994–95. године, у агресији на СР Југославију 1999. године, у Авганистану 2001. године, у Ираку 2003. године. А, да ли је и крајем 2008. године, током напада Израела на Газу, утврдиће истрага Међународне агенције за атомску енергију (ИАЕА), коју је покренула Саудијска Арабија у име арапских земаља.

У *Заливском райу* 1991. године користили су се пројектили 30 mm пуњени DU, за А-10 противтенковске авионе и томахаџк пројектиле. На његову употребу пажњу је скренула чињеница да скоро 80.000 војника, који су учествовали у Заливском рату показују симптоме сличне радијационој болести. Количина употребљеног DU у зони Заливског рата процењује се на 350 тона, са томахаџк пројектилима чак на 750 тона, или око 944.000 зрна. При експлозији сваког зрна настаје уранијум-оксид у честицама величине 0.5–5 микрона, које се лако разносе ветром на даљину и на неколико десетина километара, што указује не само на велику радиоактивност, којој су били изложени војници и становници у борбеној зони, већ и на контаминацију ширег простора.

„Војници који су учествовали у Заливском рату су били прве жртве осиромашеног уранијума. Симптоми њихових болести се крећу у распону од рапидног слабљења имуног система, леукемије, канцера разних врста“.⁵ Године 1998, ирачки доктори тврдили су да је коалициона употреба осиромашеног уранијума изазвала драстично повећање рођења са дефектима и рак и леу-

⁵ Дарко Надић, Стање човекове животне средине у Југославији, у *Агресија НАТО на Јујославију, седам година после*, Београд, 2006.

кемију међу Ирачанима. Они су тврдили да нису били у могућности да обезбеде доказе који повезују осиромашени уранијум и рођења са дефектима због санкција које су их спречиле да набаве неопходну опрему за тестирање.

„Рат у Заливу 1991. године био је Алијансин експеримент деловања новог убитачног оружја са осиромашеним уранијумом, бомбардовање СРЈ његова потврда, а последњи напад САД на Ирак бестијално иживљавање моћника оружјем чије су им последице познате. У сва три случаја реч је о злочину над човечношћу. Између одговорности наредбодаваца таквог чина и фашистичких геноцидних злодела – нема разлике. За њих би требало формирати неки нови Нирнбершки суд!“ Овако говори проф. др Гинтер Сингварт-Хорст, чувени научник и хуманиста, два пута номинован за Нобелову награду.⁶ Председник је немачке хуманитарне организације Жути крст и цео живот посветио је борби против употребе нуклеарног наоружања и истраживању погубних ефеката осиромашеног уранијума на људски организам и екосистем.

Професор Хорст је у време првог Заливског рата био професор на Универзитету у Багдаду. Говори о томе како је видео децу која су се играла испаленим пројектилама. Кад је, убрзо после тога, прво дете нагло умрло од леукемије, почео је са истраживањем. Проучавао је пројектиле који су коришћени, имали су облик и величину цигарете – око 10 сантиметара, али су били тешки и врло токсични и радиоактивни. Само један такав метак садржи у себи годишњу дозвољену дозу радијације коју организам може да прими без последица. Крајем 1991. године поставио је дијагнозу непознате болести у ирачкој популацији.

Јавност је о томе слабо обавештавана. Није се писало све док нису почели да побољевају амерички војници, ветерани Заливског рата, и док није доказано да се та њихова болест генетски преноси на потомство. „Утврђено је да је 67% њихове новорођене деце имало озбиљне деформитете, посебно доњих екстремитета и репродуктивних органа, а немали број рођен је без очију. Све то се догађало, а и данас се догађа у Ираку. Тамо је радиоактивним зрачењем захваћено 70% популације. Ситуација је страшна, болнице су пуне оболелих од леукемије и деце са ужасним, незамисливим деформитетима“ – говори професор Хорст.

Сва обољења изазвана утицајем ниске радијације од осиромашеног уранијума професор Хорст је сврстао у седам група:

1. Значајно повећање инфективних болести изазваних великим падом имунитета већег дела популације.
2. Масовно појављивање херпес зостера, нарочито код деце.
3. Имуно-обољења, као што је AIDS, што се показало код америчких и британских војника из Заливског рата.
4. Непознати синдром (касније назван Гинтеров) изазван дисфункцијом бубрега и јетре.

⁶ Уранијум бачен на Србију изазива пораст насиља, *Недељни њелеџраф*, мај 2005.

5. Леукемија и друга малигна обољења која се највише манифестују на коштаној сржи.
6. Генетски дефекти на новорођенчади, посебно на доњим екстремитетима.
7. Побачаји и превремена рођења деце.

Поред професора Хорста, и највећи број експерата у свету тврди да се опасност од употребе оружја са осиромашеним уранијумом потцењује, а нарочито његови канцерогени ефекти. Међутим, по овом питању постоје контроверзе – и у извештајима Пентагона „признаје“ се да уношење DU у организам представља одређен радијациони и хемијски ризик и да особље близу објеката разорених DU пројектиlima може да прими значајну дозу јонизујућег зрачења (извештај стручњака *Army Environmental Policy Institute*-а, 1995). Наводи се да ефекти краткорочног уношења DU у организам могу бити и летални, док дуготрајно уношење DU повећава ризик од рака. И у другим војним извештајима „признаје“ се да аеросоли DU могу код војника изазвати потенцијалне радијационе или токсиколошке ефекте и да инхалација нерастворљивог уранијум-оксида у плућима представља потенцијални ризик за појаву рака плућа. Ипак, закључак Владине комисије јесте да „није вероватно“ да је тзв. Заливска болест последица излагања DU“.⁷

Тренд пораста оболелих прати и *Босну и Херцеговину* у којој се, према подацима Међународне агенције за испитивање канцера, годишње региструје око 12.000 новооболелих од те болести. Током бомбардовања српских положаја у околини Сарајева 1994. и 1995. године НАТО је користио муницију са осиромашеним уранијумом. У питању су били пројектили калибра 30 mm, масе 418,8 g испаливани из седмоцевног авионског топа са авиона А-10. Већина бомби испалена је у околини Хаџића, где се налазио Војнотехнички завод босанских Срба. Експерти УН су 2003. године открили две локације са високим нивоом радијације која потиче од осиромашеног уранијума. Тај тим је открио да је осиромашени уранијум контаминирао и локалне изворе воде. Парламентарна истражна комисија је у коначном извештају, који је објављен крајем 2005. године, потврдила да на подручју БиХ постоји 21 локација која је за време НАТО удара 1995. године бомбардована муницијом са осиромашеним уранијумом. Од регистрованих локација, како је утврдила ова комисија, контаминираност уранијумом евидентирана је на подручју општине Хаџићи, где је бомбардовање било најинтензивније, те око касарне и војног складишта у близини Хан Пијеска.

⁷ Гордана Ђурић, Драгана Поповић, *Процене штете у животној средини збој уједињене муниције са осиромашеним уранијумом*, „Еколошке последице НАТО рата у СР Југославији“, Београд, 1999. стр. 45.

У последњем извештају Завода за здравствену заштиту БиХ, као посебно актуелан проблем наводи се употреба муниције са осиромашеним уранијумом у БиХ и на Косову и Метохији, као и њен утицај на здравље домицилног становништва и војника који су припадници међународних мировних снага.

Још пре отпочињања агресије, надлежни југословенски органи су упозоравали светску јавност да снаге НАТО-а располажу муницијом са осиромашеним уранијумом и да, након интензивне примене у Заливском рату, планирају употребу ове муниције и на простору Савезне Републике Југославије.

Ваздухопловне снаге НАТО-а су приликом агресије на СР Југославију 1999. године користиле муницију са осиромашеним уранијумом U-238 из авионских топова 30 mm авиона А-10А. Ови авиони су ушли у формације које су бомбардовале објекте на територији СР Југославије 30. марта 1999. године бомбардовањем ширег рејона Призрена. Касније су више пута били у формацијама које су бомбардовале објекте у зони јужно од 44. паралеле.

Докази да је НАТО у агресији на СР Југославију употребљавао муницију са осиромашеним уранијумом су:

- примерци и остаци муниције, пронађени у рејонима по којима је НАТО агресор дејствовао авионима А-10А, и
- контаминација земљишта уранијумом U-238, утврђена на локацијама које су у току агресије бомбардовали НАТО авиони А-10А.

Количину осиромашеног уранијума којом су контаминирани локације у СР Југославији је тешко утврдити. Према подацима НАТО, на 112 локалитета испалено је око 31.000 зрна са DU, док је по подацима Војске Југославије испалено око 50.000 зрна.

Коришћењем муниције са ОУ у току бомбардовања СРЈ нанете су непроцењиве и непоправљиве штете нашем еко-систему, који је важио за један од најчистијих у Европи, нарушено је будуће здравље нашег становништва са несагледивим последицама по здравље и нашег потомства. НАТО алијанса је на нашим просторима извршила експеримент *ин vivo* како би испитала рушилачко дејство свог оружја и његов утицај на здравствено стање људи у току и после бомбардовања. Против нас је вођен специјални рат, који је имао за циљ уништење људи и њихових добара и приказ ефикасности, пре свега америчког наоружања, како би њихово оружје имало предност при продаји у свету. Цела наша земља је за време седамдесетосмодневног бомбардовања била полигон за испитивање ефикасности најсавременије електронске технике и новог оружја; неко је први пут употребљено над нашим просторима. Муниција са осиромашеним уранијумом највише се користила на Косову и Метохији, што је врло перфидно, јер се на тој територији налазе изворишта река које су притоке Западне и Јужне Мораве, те је агресор на тај начин дуго-

рочно загадио наше водотокове преко Велике Мораве све до Саве и Дунава, дакле кроз целу Србију. То је еклатантан пример геноцида и радиолошког рата против наше земље.⁸

Према подацима Војске Југославије, у току агресије, авиони НАТО агресора су на овом простору дејствовали на око 100 локација. Најинтензивнија дејства су била у рејонима: Призрен, Урошевац, Ђаковица, Дечане и Ђураковац. Подаци у извештају генералног секретара НАТО-а и предвиђене мере заштите и медицинског надзора припадника КФОР указују да је НАТО агресор на Косову и Метохији врло интензивно употребљавао муницију са осиромашеним уранијумом. Јединице атомско-биолошко-хемијске одбране Војске Југославије су у току рата вршиле радиолошко и хемијско извиђање рејона дејстава авиона А-10А. У том периоду, остаци муниције са осиромашеним уранијумом пронађени су 18. априла 1999. године у ширем рејону Бујановца, 30. маја 1999. године у рејону рта „Азра“ на полуострву Луштица, а касније и ширем рејону Врања. Детаљније радиолошко и хемијско извиђање простора Косова и Метохије није било могуће.

Употреба муниције са осиромашеним уранијумом по објектима војне и цивилне инфраструктуре сматра се крајње нехуманом, како због тренутних ефеката, тако и због дуготрајне контаминације, која је практично неограничена. Овом муницијом је угрожено и земљиште, које је загађено хиљадама година унапред. То нису непознате чињенице ратним стратезима, што јасно указује да је НАТО намерно користио осиромашени уранијум како би дугорочно загадио животну средину у нашој земљи. Међутим, са сигурношћу се може тврдити да се загађење животне средине није локализовало само на нашим просторима, већ је дошло до загађења средине на ширем подручју Југоисточне Европе.

3. ПОЛИТИЧКИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ УПОТРЕБЕ МУНИЦИЈЕ СА ОСИРОМАШЕНИМ УРАНИЈУМОМ И ЊЕНЕ ЕКОЛОШКО-БЕЗБЕДНОСНЕ ДИМЕНЗИЈЕ И ПОСЛЕДИЦЕ

Знамо да техничка рационалност није аутономна, јер сама не одређује циљ, услове и смисао употребе научно-техничког знања, односно да одлуке о томе доносе носиоци политичке моћи. Ова чињеница, сама по себи, није, или боље рећи не би била, спорна да носиоци политичке моћи воде рачуна о општем интересу, што је изворни смисао политике, да је циљ њихових политичких акција (а требало би да јесте) ширење напретка, или како би неки рекли допринос досезању стварне „зрелости човечанства“.

⁸ Шире видети у: Želimir Kešetović, Srđan Milašinić, *Bombs in Mercator and Kosovo Crisis*, Zbornik z 14. vedeckej konferencie s medzinarodnou ucastou, Riešenie krizovych situacii v špecifickom prostredí, 2. časť. Žilinska univerzita v Žiline, Fakulta špecialneho inžinierstva, Ministerstvo Hospodárstva SR Odbor krioveho menadžmentu, Žilna, maj, 2009.

Како су светски ратови, масовно и смишљено уништавање становништва, примена атомске бомбе, употреба муниције са ОУ и еколошка криза у XX веку резултат одлука носилаца политичке моћи, са пуним правом можемо говорити о политичкој кривици и одговорности за уништавање човекове животне средине. Свакако да су се током историје оружани сукоби и рат исказивали као екстремна и насилна форма политике у којој етичке норме нису у великој мери присутне. Међутим, данас у околностима примене софистицираног нуклеарног и другог оружја и перманентној могућности нуклеарног Холокауста морал, политика и рат се никада нису у толикој мери потирали. Косово и Метохија су више него очигледан пример.

Од Другог светског рата и употребе атомске бомбе, потенцијално најопаснији еколошки ефекти војних активности односе се на употребу муниције са ОУ. Зато се може рећи да је „најизразитија и најзначајнија нова карактеристика савремених ратова повећан утицај ратних дејстава на природу и стање еколошких система. То се јасно показало у Вијетнамском рату, рату у Заливу, рату у Босни и Херцеговини, а нарочито је дошло до изражаја у току бомбардовања СР Југославије од стране НАТО-а. Могло би, са доста основа, да се каже да је уз многе друге необичности, овај рат у еколошком смислу један од најразорнијих ратова вођених до сада, с обзиром на негативни утицај на природу и окружење“.⁹ При том „сва техничко милитаристичка средства у агресији НАТО на Југославију била су употребљена са пуним сазнањем политичара о свим могућим последицама које ће изазвати. Носиоци политичких одлука о уништењу природе и људи су такве одлуке донели свесно и са пуном одговорношћу. Узалуд су научници упозоравали да такав политички благонаклон однос према средствима масовног уништења, као што је муниција са ОУ, може довести до трагичних последица.“¹⁰

Имајући у виду да је у овим ратним сукобима дугорочно угрожена животна средина и хумана популација, разлози за војне интервенције у наведеним подручјима не могу се сматрати хуманим, нити се ове интервенције могу назвати хуманитарним интервенцијама, каквим су их представљали поједини западни „политичари“. Јер, како је говорио Улоф Палме „терор ће увек бити терор, злочини ће увек бити злочини, чак и онда када су извршени у име великих принципа и великих идеала“.

Посебно је симптоматично бомбардовање СР Југославија, за које је као разлог наведен „спас“ албанског становништва, а да је при том муниција са ОУ највише коришћена у подручјима где они чине већинску популацију, што изазива сумњу за покушај систематског уништења следећих генерација албанског становништва, чији је прираштај међу највећим у свету.

⁹ Вукашин Павловић, Општи прелиминарни извештај, у *Еколошке последице НАТО рата у СР Југославији*, Београд, јул 1999.

¹⁰ Дарко Надић, исто дело.

После ратова у којима је коришћена муниција са ОУ, проблем употребе ове муниције није нарочито привлачио пажњу светске јавности, јер је тајна о еколошкој катастрофи брижљиво скривана од стране западних политичара. „Сва упозорења лекара, физичара и биолога била су константно игнорисана, што указује да су поједини западни политичари залагање наука за откривањем истине о еколошкој трагедији сматрали за субверзивну делатност“.¹¹ Међутим, све је то било само загишје пред буру, која се крајем 2000. године обрушила на све светске медије. „Када је тајна откривена, када оболели војници НАТО више нису скривали своје болести од јавности, постало је јасно да класична политика и политичари на ’западу’ више не могу да говоре неистине. „Голфски синдром“, „Балкански синдром“ постао је „НАТО синдром“ – болест једне епохе, болест једне цивилизације која је решила да уништи основу свога постојања... сазнање о повећаном броју оболелих војника је буквално одувало све злонамерне изјаве политичара. Постало је сасвим јасно да политичари немају намеру да признају кривицу, већ да је права намера да се минимизирају жртве и последице а глорификује употребна вредност радиоактивног наоружања и муниције.“¹² У исто време, под притиском САД, представници неких међународних организација настоје да релативизирају здравствене утицаје муниције са ОУ и заташкају тешке последице које изазива ова муниција.

Када је уранска паника достигла врхунац, објављен је извештај истражне комисије УН, која је на терену испитивала радиоактивно загађење. Извештај комисије није смирио ситуацију, јер је био двосмислен и недоречен. С једне стране, комисија је саопштила да је забележен ниво радијације релативно низак, али је, с друге стране препоручила да се сва озрачена места обележе и радиоактивни отпад уклони. Нажалост, детаљи о томе колико је то опасно по здравље људи нису ушли у извештај. Могуће је говорити о постојању још једне негативне везе између политичара и осиромашеног уранијума, односно ради се о постојању везе између политичких – војних и пронуклеарних структура. Наиме, политичари стимулишу производњу DU муниције која је изузетно јефтина, самим тим и профитабилна, и мотивишу њену примену у ратним сукобима. Но, и поред овако изражених негативних екополитичких карактеристика, могуће је утврдити и позитивне функције политике по овим питањима.

Наиме, када су из Италије, Шпаније, Француске и других НАТО земаља, почеле да стижу вести о младићима који су се након боравка у мировним мисијама вратили са леукемијом, покренуте су парламентарне истраге о вези између употребе муниције са ОУ и обољевања војника. Један од иницијатора истраге, посланик Зелених у италијанском парламенту, Тана де Зулета каже да је парламент уочио забрињавајућу пораст броја малигних обољења код италијанских војника, и да је проблем у томе што италијански војници нису добили

¹¹ Исто дело.

¹² Исто дело

никаква упутства ни заштиту, за разлику од британских и америчких војника. Такође, Тана де Зулета истиче да је самим покретањем ове истраге, учињен корак напред у смислу да су успели да дођу до информација о томе колико и где је све муниција са ОУ коришћена. При том она и наводи да се они сада брину о својим војницима, али да нико ништа не чини за цивиле који су били жртве тог оружја. Управо по овом питању свој посебан допринос са циљем да се нуклеарно оружје и DU муниција коначно уништи, треба да дају прогресивне партије, невладине организације, еколошки и мировни покрети.

Очување глобалне средине, одговорно приступање еколошким ризицима које процес глобализације намеће, као и постизање консензуса међу државама о овим проблемима неопходно је како би се на планети Земљи обезбедио здравији и квалитетнији живот људи као и економско и социјално благостање за које се државе залажу.

Употреба муниције са осиромашеним уранијумом у ратним сукобима представља злочин против човечности и санкционирана је међународним ратним правом због драстичних последица по животну средину и здравље људи.

Употреба ове муниције представља повреду принципа међународног хуманитарног права, који се односе на забрану коришћења оружја или поступања којим се:

1. наносе непотребна разарања или сувишне патње;
2. изазива неселективно дејство, односно дејство против лица која не учествују у ратним операцијама;
3. угрожава територија неутралних земаља које нису у сукобу;
4. проузрокују опсежна, дуготрајна и озбиљна оштећења природне околине, и
5. забрањује употреба загушљивих, отровних и сличних супстанци, укључујући и биолошка средства.

Наведени принципи дефинисани су у следећим документима:

- Хашким конвенцијама из 1899. и 1907. године
- Женевским конвенцијама из 1923, 1925. и 1949. године
- Статутом Међународног војног суда у Нирнбергу из 1945. године

Према резолуцији Поткомисије за превенцију дискриминације и заштиту мањина Комисије УН за људска права из 1996. и 1997. године, примена овог оружја за масовно и неселективно уништавање је у супротности са нормама међународног хуманитарног права.

У оквиру разматрања правног аспекта, не може се изоставити кршење међународних уговора приликом бомбардовања СРЈ. „Огромна разарања која су била последица НАТО бомбардовања резултат су кршења међународних правних норми и конвенција, а пре свега људског права на безбедну и здраву жи-

вотну средину“.¹³ Поред Женевске конвенције и њених допунских протокола, током бомбардовања СРЈ прекршен је и принцип Рио Декларације о животној средини и развоју, као и принципи садржани у Агенди 21 о међузависности и недељивости мира, развоја и заштите животне средине (принцип 25), рату којој по природи деструктивно делује на одрживи развој прокламијући обавезу држава да поштују међународно право којим се обезбеђује заштита животне средине у време оружаних сукоба (принцип 24).

Највећи број међународних уговора којима се регулишу питања заштите човекове средине садрже у себи принцип да загађивање „не познаје границе“. Изазивањем еколошке катастрофе бомбардовањем СРЈ кршени су бројни међународни уговори у области заштите човекове животне средине, озонског омотача, заштита вода, биодиверзитета, као и спречавања глобалних климатских промена, индустријских удеса итд.

Чињеница да је НАТО у бомбардовању СР Југославије користио муницију са осиромашеним уранијумом неоспорна је. Упркос кршењу међународних конвенција, сврставању муниције са ОУ у категорију забрањеног оружја, ово оружје је нашло примену и у другим регионима света.

Међутим, „док Министарство одбране САД изричито тврди да је употреба ове муниције са становишта међународног права легитимна“, дотле правни експерти тврде сасвим супротно. Зато је у праву др Пјотр Беин када каже „да војне информације о осиромашеном уранијуму имају обележја информативног рата и да их не би требало узети здраво за готово“. То исто важи, вероватно, и за војно схватање међународних конвенција о заштити човекове животне средине, а указује да је правна логика милитаризма изузетно погрешно усмерена.¹⁴ Како наводе истраживачи, „све ово само говори о томе колико се поштују и колико ће се можда у будућности поштовати светске конвенције којима се регулишу питања употребе нуклеарног и радиолошког наоружања“.¹⁵

Не само пракса непоштовања, већ и пракса која је посебно била присутна у овим ратовима „...захтеваће модификацију и унапређење међународних конвенција и норми ратног права, у смислу много јасније дефинисаних еколошки високоризичних циљева који се морају изузети са листе легитимних циљева ратних операција. Страна у рату која тврди да не употребљава хемијско, радиоактивно и друго, забрањено оружје, а која истовремено бомбардује хемијску фабрику или друго еколошки високо ризично постројење, по коришћеним ратним средствима посредно, а по ефектима непосредно, крши норме, које је прихватио највећи део међународне заједнице. Листа ратних злочина мора се проширити злочинима против природе и њених екосистема. Међународно

¹³ Ибид.

¹⁴ Ибид.

¹⁵ Ибид.

ратно право треба да прихвати начело да најтежи и по природу најопаснији облик еколошких разарања – екоцид представља исти ранг ратног злочина као и геноцид¹⁶.

Можда први корак ка овоме представља Резолуција под називом „Ефекти употребе оружја и муниције који садрже осиромашени уранијум“ коју је 31. октобра 2007. године, Главна комисија Уједињених нација донела великом већином гласова (са 122 гласа за, насупрот шест против), а која назначавала повећану бригу због војне употребе уранијума. Резолуција налаже земљама чланицама УН-а да преиспитају ризик по здравље који носи употреба осиромашеног уранијума.

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Још од времена Вестфалског мира, 1648. године, који је ударио темеље међународном систему држава, па све до окончања хладноратовског раздобља готово искључиви објекат, али и субјекат безбедности била је суверена држава, а стварно стање безбедности описивано је готово искључиво војним појмовима.¹⁷ Стога се безбедност по правилу изједначавала са националном безбедношћу,¹⁸ а спадала је искључиво у домен високе политике.

За реалистичку теорију систем држава и даље представља окосницу светских односа, а концепт безбедности искључиво се разумева у домену високе политике. Неки од њих допуштају да међународне организације играју другоразредну улогу кроз посредовање изворне воље држава, али одлучно одбацују оцене како систем држава више није у потпуности дорастао новим глобалним изазовима и претњама. Неореалисти, структуралисти, неоструктуралисти сложни су у оцени да је систем држава озбиљно угрожен турбулентним променама у међународним односима, које су последица увећане и све сложеније међузависности и глобализације. Ипак, представници овог правца заступају мишљење да је систем држава, уз неопходна прилагођавања у пракси, за сада незаменљиво, основно начело организације међународних односа.

Традиционални реалистички приступ међународним односима уздрмао је још раних седамдесетих година XX века либерални институционализам који нуди један продубљен концепт безбедности. У то време, две деценије пре окончања Хладног рата, највећи број расправа који се водио о безбедности окончан је закључком о неопходном превазилажењу традиционалне и хладноратовске усредсређености на војну моћ и националну територијалну

¹⁶ Вукашин Павловић, Општи прелиминарни извештај, у *Еколошке последице НАТО рата у СР Југославији*, Београд, јул 1999.

¹⁷ Симић, Р. Драган, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002., стр. 21–23;

¹⁸ Кегли, В. Чарлс; Виткоф, Р. Јудин, *Свејска политика: тренд и трансформација*, Прометеј, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 540;

одбрану. Док реалисти сматрају да је само у унутрашњим односима могуће достићи правду, демократију и друштвени напредак, а никако изван државе услед недостатка средишњег ауторитета, догле либерални институционалисти указују на велики значај међународне сарадње, нарочито оне која се испољава кроз њене мултилатералне облике и институционално удруживање. У први план истичу политичку, економску и културну сарадњу у ситуацији сложене међузависности која се развила на темељу неслућеног техничко-технолошког напретка, а велики значај и улогу придају и недржавним чиниоцима и субјектима. Тако либерални институционалисти, у условима измењене стварности међународних односа која пред политичке одлучиоце поставља транснационалне и глобалне изазове и претње на које је немогуће успешно одговорити употребом само војне моћи, стављају нагласак на невојне димензије безбедности.

За представнике овог правца државе су и даље основне јединице организовања људског друштва са пресудним утицајем на међународни и глобални мир, али подвлаче чињеницу да државе више немају искључиву улогу у испуњавању политичке, економске, друштвене и безбедносне функције у људском организовању.¹⁹

Еколошка питања данас се постављају у исту раван са најважнијим вредностима за које се државе залажу – безбедношћу и економским и социјалним благостањем. Као што је већ поменуто концепт безбедности се дуго времена изједначавао са концептом националне безбедности, борбом за државну власт, која је у епицентру реалистичке теорије у домену високе политике. Данас је прихватљивија шира концепција оног што чини безбедност како на државном, тако и на глобалном нивоу. Неолиберализам стоји на становишту да претње по националну безбедност треба дефинисати као акције које умањују квалитет живота људи и афирмише концепцију политике оскудице која предвиђа да ће се узрок већине будућих међународних сукоба моћи пронаћи пре у недостатку ресурса тј. ограниченом приступу храни, води, нафти него у отвореним војним претњама. На тај начин концепција еколошке безбедности постаје значајна за редефинисање концепта националне безбедности, стављајући у фокус глобалну, прекограничну природу изазова (глобално загревање, уништавање озонског омотача, шума...) који озбиљно почињу да угрожавају будућност човечанства.²⁰

¹⁹ Симић, Р. Драган, Ибид, стр. 22–40;

²⁰ Кегли, В. Чарлс; Виткоф, Р. Јудин, *Свејска полијтика: тренд и трансформација*, Прометеј, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 540–541;

Тако концепт безбедности излази изван оквира граница и њихове заштите, а претње по очување глобалне средине и ризици који могу битно да поремете еколошку равнотежу, а за које је јасно да потенцијално угрожавају будућност човечанства, добијају на значају као и опасности и бојазни од нуклеарног уништења.

Употреба осиромашеног уранијума у нападу на СР Југославију 1999. године и последице такве муниције са крајње негативним и опасним одложеном дејством показује да се питање еколошке безбедности са правом може изједначити по важности са питањима националне безбедности у најширем смислу.

ЛИТЕРАТУРА

- Дарко Надић, (2006), „Стање човекове животне средине у Југославији“, у *Аиресија НАТО на Југославију, седам година после*, Београд.
- Гордана Ђурић, Драгана Поповић, (1999), *Процене штете у животној средини због употребе муниције са осиромашеним уранијумом*, „Еколошке последице НАТО рата у СР Југославији“, Београд.
- Вукашин Павловић, (1999), „Општи прелиминарни извештај“, у *Еколошке последице НАТО рата у СР Југославији*, Београд.
- Драган, Р. Симић, (2002), *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд.
- Кегли, В. Чарлс; Виткоф, Р. Јуџин, (2004), *Светска историја: тренд и трансформација*, Прометеј, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд.
- Срђан Милашиновић, Желимир Кешетовић, (2009), *Кризни менаџмент*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
- Želimir Kešetović, Srđan Milašinović, (2009), *Bombs in Mercator and Kosovo Crisis*, Zbornik Riešenie krizovych situacii v špecifickom prostredí, 2. časť. Žilinska univerzita v Žiline, Fakulta špecialneho inžinierstva, Ministerstvo Hospodarstva SR Odbor krioveho menadžmentu, Žilna, 2009.
- Srđan Milašinović, (2005), *Neoliberal Totalitarianism – Possibilities of origination in post-Dayton era*/ Università del Litorale, Centro di Ricerche Scientifiche di Capodistria University of Primorska, Science and Research Centre of Koper. Glasnik ZRS University of Primorska, Koper, št./no.8.
- Srđan Milašinović, Želimir Kešetović, Zoran Keković, (2008), *The Role of Military-industrial Complex in Development of Economy*, Зборник са Међународног научног скупа „Развојне стратегије предузећа и привреде“, Мегатренд универзитет, Београд.
- Срђан Милашиновић, Желимир Кешетовић, Слађана Ђурић, (2009), *Глобализација и њене еколошке димензије*, *Ecologica*, Но. 54. Година XVI.
- Želimir Kešetović, (2008) „The Serbian Approach to Shaping National Crisis Management Mechanisms“ in Prezelj, И. (ed), *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*, IOS Press: Amsterdam.
- Желимир Кешетовић, (2008), „Безбедност во Србија во услови на глобализацијата“ у *Глобализацијата, мирот и безбедноста*, Милески, Т, (ур) Министерство за одбрана на Р.Македонија/Филозофски факултет – Скопје, Скопје.

Srdjan Milasinovic
Belgrade, Serbia

Zelimir Kesetovic
Belgrade, Serbia

Sladjana Djuric
Belgrade, Serbia

THE PROBLEM OF DEPLETED URANIUM AS THE ISSUE OF ENVIRONMENTAL SECURITY

Summary

Today environmental issues are equal to the most important values states pledge by security and economy: social welfare. Traditional comprehension of security has been put equal to the concept of national security for a long time, a struggle for the state power, a core of the theory of reality in the field of high politics. Today, a wider concept of security definition is more acceptable both at the state and global level. The concept of environmental security becomes important for redefining the concept of national security, focusing on the global and across-the-border nature of this challenge (global warming, destruction of ozone layer, grubbing up forests...) which seriously start to endanger the future of mankind. Utilization of the depleted uranium during the attack on FR Yugoslavia in 1999 and the consequences of such ammunition with ultimately negative and dangerous postponed effects, indicates that the issue of environmental security is equally important as issue of global and national security in the broadest sense.

Key words: depleted uranium, national security, environmental security, environmental problems, war.